

همگرایی زمان‌های سه‌گانه در مأوای «خانه»؛ بازتاب بوطیقای فضا در رمان

باخانمان اثر هکتور مالو

علی عباسی

آندیا عبائی

سارا شریفی

چکیده

ادراک زمان و فضا نزد انسان موجب شکل‌گیری یک پیوستار ذهنی می‌شود؛ از طریق یادآوری گذشته می‌توان به مرور تجربه‌های سپری‌شده در دنیای گذشته نائل آمد و تصور آینده باعث جدایی میان انسان و زمان حال می‌شود. فضای «خانه» به‌عنوان فضایی که انسان به‌طور مستمر در آن پناه می‌جوید، جایگاه متمایزی با فضاهای دیگر دارد. هدف از این پژوهش دستیابی به ادراک زمان مکانمند در ارتباط با فضای خانه است. چگونه پیوستگی زمان‌های گذشته- حال - آینده در فضای خانه نزد ادراک انسان تبیین می‌شود؟ برای پاسخ به این پرسش، ابتدا از طریق رهیافت پدیدارشناسی هوسرل، نحوه ادراک انسان از «زمان» مورد بررسی قرار می‌گیرد. سپس، بر اساس تحلیل‌شناسی فضا در بوطیقای فضا اثر گاستون باشلار، ارتباط میان ادراک زمانی-مکانی و فضای خانه مطالعه می‌شود. درنهایت، با اتکاء بر نظریات هوسرل و باشلار، جایگاه خانه به مثابه محل همگرایی ادراکات سه‌گانه زمانی-مکانی در رمان باخانمان اثر هکتور مالو مورد تحلیل قرار می‌گیرد. به‌عنوان نتیجه، «خانه» فضایی است که نزد قهرمان نوجوان داستان دارای کارکردی ویژه در معناسازی تجربه او از زمان و فضا است، چراکه به تحقق «خاطره» و «رویا» در ذهن او می‌انجامد. به همین سبب است که فضای خانه می‌تواند همچون نیروی نظم‌دهنده باعث ایجاد پیوستگی میان زمان‌های سه‌گانه در ادراک انسان شود.

واژگان کلیدی: باخانمان، بوطیقای فضا، پدیدارشناسی زمان، خانه، هوسرل.

درک انسان از زمان گذشته می‌تواند در جریان لحظاتی که در «اکنون» او در حال گذر هستند، رخ دهد، این ادراک در قالب «خاطره» یا «یادآوری» نقش ویژه‌ای در پیوستار زمانی- مکانی ذهن او دارد. نظم موجود در این پیوستار همواره در ارتباط با ترتیب وقایع قرار دارد. از آنجا که ادراک زمان با تجربه فضا مرتبط است، زمان و مکان دو رکن پایدار پیوستاری را تشکیل می‌دهند که در ذهن انسان خواه ناخواه وجود دارد. گذشته انسان خواه به صورت عامدانه از طریق کنش به خاطر آوردن و خواه به صورت ناخودآگاه در ضمیر شناختی او از طریق تداعی تجربه‌های پیشین بازسازی می‌شود. پرسش اساسی این است که چگونه پیوستگی زمان‌های گذشته- حال - آینده در فضای خانه نزد ادراک انسان تبیین می‌شود؟ با در نظر گرفتن مراحل می‌بایست برای پاسخ به این پرسش طی شود، سؤالات فرعی دیگری نیز طرح می‌شوند: در پی بازسازی زمان گذشته، پیوستار زمانی- مکانی ادراک دستخوش چه تحولاتی می‌شود؟ آیا محیط خانه در ادراک زمان مکانمند نقشی متفاوت از فضاهای دیگر دارد؟ و تجربه زیست در فضای خانه چه تاثیری بر ترتیب زمانی وقایع در ذهن انسان می‌گذارد؟ فرض بر این است که فضای خانه بخاطر دارا بودن ویژگی‌هایی که زمینه یادآوری خاطرات را فراهم می‌سازد، می‌تواند هماهنگی ویژه‌ای میان عناصر زمان و مکان برقرار سازد و بدین ترتیب منجر به ادراک مفهوم پیوستگی زمانی در ذهن انسان شود. برای تحلیل و تدقیق این سؤالات نیاز است که ابتدا، ماهیت زمان و فضا مورد تحلیل قرار گیرد. از طرفی، نزد هوسرل، پدیدارشناسی زمان همچون پیوستاری پایدار ظاهر می‌شود که همواره تداوم دارد. با بررسی جایگاه لحظات گذشته، حال و آینده در این پیوستار قصد داریم ترتیب قرارگیری زمان‌های سه‌گانه در ادراک انسان را مورد کاوش قرار دهیم. از طرفی دیگر، پدیدارشناسی فضا در آراء گاستون باشلار با تکیه بر فضای «خانه» در اثرش به نام *بوطیقای فضا*^۱ صورت می‌گیرد، لذا با تبیین پیوستار زمانی هوسرل در فضایی که باشلار ترسیم می‌کند، می‌توان به ارزش زمانی «خاطره» و «رؤیا» پی برد. تحلیل پدیدارشناسانه «زمان» و «فضا» نزد هوسرل و باشلار منجر به دستیابی به ادراکی انتزاعی از چگونگی رعایت پیوستگی میان این دو عنصر

^۱ *La poétique de l'espace*

می‌شود. در ادامه، سعی می‌شود برای ادراک عینی از تجسم انتزاعی پیوستار زمانی-مکانی، نمودهای مرتبط با ادراک مراحل سه‌گانه زمانی در محیط خانه را در ادراک پرین، قهرمان نوجوان رمان *باخانمان* اثر هکتور مالو مورد کاوش قرار دهیم. این پژوهش تحلیلی، با اتکاء بر مطالعه کتابخانه‌ای درصدد است تجسمی عینی از ادراک انتزاعی زمان درونی و مکانمندی زمان نزد هوسرل و باشلار را ارائه نماید.

۲. پیشینه پژوهش

در خصوص تحلیل رمان *باخانمان* یا در *خانواده*^۲ از هکتور مالو پژوهش‌های متنوعی صورت گرفته است:

در پژوهشی، ویژگی‌های شخصیت پرین در این رمان؛ همچون «خوش‌بینی» (Pincet, 2002) مورد بررسی قرار گرفته است؛ بر اساس این مقاله، پرین شخصیتی امیدوار دارد. هم‌چنین تصویر «کودک برده» (Kohnen, 2020) یا به تعبیری دیگر، تصویر کودکانی که در رمان‌های هکتور مالو به کار واداشته شده‌اند، در کتاب *کودک برده* در آثار هکتور مالو مورد بررسی قرار گرفته است، در این کتاب به انواع رمان‌های هکتور مالو پرداخته شده است و در مورد رمان *باخانمان*، به شخصیت پسری که در سیرک کار می‌کند و پرین در مسیر مسافرت با او آشنا می‌شود و همین‌طور به شخصیت نوجوانانی که در کارخانه کار می‌کنند، اشاره شده است. در نوشته‌ای با هدف بررسی پرسوناژهای کودک و نوجوان در رمان‌های هکتور مالو، ابعاد شخصیت فرد «طماع»^۳ (Lefebvre, 2007) در رمان *باخانمان* در قالب جستار مورد بررسی قرار گرفته است. در مقاله «از انسان ماشینی تا انسان اجتماعی، زندگی صنعتی در بی‌خانواده و در خانواده از هکتور مالو» به «تحولات جامعه صنعتی از دیدگاه کودکان» در دو کتاب *کودک* و *نوجوان* از مالو، به‌ویژه *باخانمان* پرداخته شده است (Charderon, 2022). و در نهایت، در مقاله «هکتور مالو، نویسنده معلم» (Pouliot, 2019) به نقش و سهم این نویسنده قرن نوزده در آموزش کودکان

^۲ *En famille*

^۳ « rapace »